

Freedom of Information and News and the Limitation of Public Morals in International Law and Islam

Saeed Rahaie¹

Moslem Maleki²

Received: 14/10/2018; Accepted: 30/04/2019

Abstract

In the present era, awareness of the events of collective life is considered to be a very necessary human need. In the international legal system, freedom of information and news is regarded as one of the fundamental human rights that, in addition to its inherent importance, possesses a special place due to its operation and support of other rights. Accordingly, on the one hand, it can be said that information has a fundamental and undeniable role in ensuring a democratic society. On the other hand, in international and national legal systems, there is a consensus based in which the scope of freedom of information and information is not absolute, and for which there are limitations that public morals could be referred as one of the most important and ambiguous ones. This article, while studying the concept, position and necessity of freedom of information and news in international instruments and regulations, has examined the nature of public morals in the international legal system and Islam and concludes that in the international legal system a different consideration and interpretation of the concept of public morals was taken into account with regard to the foundations of Islam. Therefore, religious and legal examples are mentioned to assess the limitations of public morals.

Key words: Morals, Islam, International Law, News, Information.

1. Associate Professor, Department of Law, Mofid University.

2. Ph.D. Candidate in Public International Law, Faculty of Law, Mofid University (Corresponding Author); Email: moslem_maleki88@yahoo.com

آزادی اطلاعات و اخبار و محدودیت اخلاق عمومی در حقوق بین الملل و اسلام

تاریخ دریافت ۹۷/۰۷/۲۲ - تاریخ پذیرش ۹۸/۰۲/۱۰

سعید رهایی^۱

مسلم ملکی^۲

چکیده

در عصر حاضر آگاهی از رویدادهای زندگی جمعی، از جمله احتیاجات بسیار ضروری انسان، به شمار می‌رود. در نظام حقوق بین الملل آزادی اطلاعات و اخبار به عنوان یکی از حقوق اساسی بشر به شمار می‌آید که علاوه بر اهمیت ذاتی، به دلیل کارکرد و پشتیبانی آن از دیگر حقوق، از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. بنابراین از یک سو می‌توان گفت که، اطلاعات نقش اساسی و غیرقابل انکار در تضمین یک جامعه دموکراتیک دارد و از سوی دیگر در نظام‌های حقوقی بین‌المللی و ملی چنین اتفاق نظری وجود دارد که قلمرو آزادی اطلاعات و اخبار مطلق نبوده و برای آن محدودیت‌هایی ذکر شده است که از جمله مهم‌ترین و مبهم‌ترین این محدودیت‌ها می‌توان به محدودیت اخلاق عمومی اشاره نمود. مقاله‌ای حاضر ضمن بررسی مفهوم، جایگاه و ضرورت آزادی اطلاعات و اخبار در اسناد و مقررات بین‌المللی، ماهیت اخلاق عمومی را در نظام حقوق بین‌المللی و اسلام بررسی نموده و به این نتیجه رسید که در نظام حقوق بین‌الملل تلقی و تفسیر متفاوتی از مفهوم اخلاق عمومی با توجه به مبانی اسلام شده است، لذا در این خصوص مصادیقی دینی و قانونی برای سنجش محدودیت اخلاق عمومی ذکر گردید.

واژگان کلیدی: اخلاق، اسلام، حقوق بین‌الملل، اخبار، اطلاعات.

۱. دانشیار گروه حقوق، دانشکده حقوق، دانشگاه مفید.

۲. دانشجوی دکتری حقوق بین‌الملل عمومی، دانشکده حقوق، دانشگاه مفید (نویسنده مسئول)؛ رایانامه:

moslem_maleki88@yahoo.com

مقدمه

امروزه به جای واژه نسبتاً قدیمی «اطلاعات» که از دوری پس از جنگ جهانی دوم، برای محتوای مطبوعات و سایر وسایل ارتباط جمعی در کشورهای غربی و مخصوصاً سازمان ملل به کار گرفته می شده و بهترین نمونه آن، نام بردن از آزادی اطلاعات، به عنوان مکمل آزادی مطبوعات و دربرگیرنده آزادی عام تمام ارتباط جمعی به شمار می رود؛ و نام گذاری وزارتخانه‌های مسئول امور مطبوعات و رادیو و تلویزیون در اغلب کشورهای جهانی نیز به همین لحاظ صورت گرفته است (معمدنژاد، ۱۳۸۳: ۸۱). به بیان دیگر «آزادی اطلاعات و اخبار»، آزادی فعالیت روزنامه نگاران در مرحله‌ی جست و جو و جمع آوری اخبار و عقاید و انتقال آنها به خبرگزاری‌ها و سایر مراکز خبری و انتشار آنها از طریق مطبوعات و فرستنده‌های رادیویی و تلویزیونی، فیلم های خبری و سینمایی، پایگاه های اطلاعاتی و خبری اینترنتی را پوشش می دهد.

بنابراین جایگاه و اهمیت خبر و اطلاع رسانی در طول تاریخ آنچنان بوده که از آن به عنوان ابزاری برای ترغیب، تهییج و بسیج افکار عمومی استفاده می شد. همچنین برخی از برنامه‌های خبری دائماً به شکل هنجارهایی برای بسط و گسترش و حتی شکل دهی ارزش-ها استفاده می کردند. اما آزادی اطلاعات و اخبار مطلق و جامع و مانع نیست زیرا برخی دیگر در جهت حفظ منافع خود، اخبار نادرست و گمراه کننده ای را در جامعه منتشر می نمودند.

آزادی اطلاع رسانی نه تنها در هیچ یک از اسناد، متون یا نظریه پردازی های حقوقی بدون حد و مرز نمی باشد بلکه تابع محدودیت هایی است که برای اصحاب رسانه نیز الزام آور می باشد. از طرفی، تمامی نظام های حقوقی ملی و بین المللی محدودیت هایی را برای حق خبر و اطلاع رسانی شناسایی کرده و به این موضوع اذعان دارند.

از سوی دیگر، یکی از مهم‌ترین مصادیق محدودیت‌های آزادی اطلاعات و اخبار، اخلاق عمومی می‌باشد که در اسناد بین‌المللی و منابع اسلامی بدان تأکید شده است. لذا با توجه به اهمیت و ضرورت محدودیت اخلاق عمومی پژوهش حاضر در صدد است با روش تحقیق تحلیل محتوا در منابع دینی و حقوقی به این پرسش پردازد که در اسلام و حقوق بین‌الملل محدودیت اخلاق حاکم بر آزادی اطلاعات و اخبار از چه ویژگی‌هایی برخوردار می‌باشد؟

با توجه به اینکه در مبانی نظری حقوق بین‌الملل، آزادی اطلاعات و اخبار به عنوان اکسیژن دموکراسی تلقی می‌گردد؛ لذا در این نوشتار سعی شده از یک سو، به اهمیت و جایگاه آزادی اطلاعات و اخبار، مفهوم شناسی، پیشینه و ماهیت آزادی اطلاعات و اخبار پرداخته شود و از سوی دیگر، به تبیین ماهیت و مصادیق اخلاق عمومی به عنوان مهم‌ترین مبهم‌ترین محدودیت برای آزادی اطلاعات و اخبار در نظام حقوق بین‌الملل و اسلام اشاره گردد. با عنایت به جایگاه و اهمیت آزادی اطلاعات و اخبار و همچنین محدودیت اخلاق عمومی در نظام حقوق بین‌الملل، پژوهش حاضر در صدد است ضمن بررسی حقوقی مفهوم، ماهیت و ضرورت آزادی اطلاعات و اخبار، با روش مطالعه اسنادی و تحلیل محتوای فقهی و حقوقی به محدودیت اخلاق در نظام حقوق بین‌الملل و اسلام پردازد.

۱. چارچوب مفهومی و پیشینه آزادی اطلاعات و اخبار

از آنجایی که واژگان اطلاعات، اخبار و اخلاق چارچوب مفهومی پژوهش حاضر را پوشش می‌دهد لذا در گفتار اول، پیش از تبیین پیشینه آزادی اطلاعات و اخبار به بیان مفاهیم بنیادین در این زمینه می‌پردازیم.

۱-۱. چارچوب مفهومی

در چارچوب مفهومی از گفتار اول در صدد هستیم ضمن تبیین و تحلیل واژگان اطلاعات، خبر و اخلاق در فرهنگ لغت‌های لاتین، عربی و فارسی به اصطلاح شناسی واژگان مذکور نیز پردازیم.

۱-۱-۱. مفهوم‌شناسی اطلاعات:

اطلاعات^۱ در واژه نامه آکسفورد به معنای عمل و فرآیند آگاه سازی و شکل دهی ذهن است، آن گونه که در آموزش و تعلیم روی می دهد همچنین به معنای نوع خاصی از آموزش به کار رفته که در این حالت با حروف اضافه اسمی tion در انتهای آن قابل شناسایی است (عرب اسدی، ۱۳۷۴: ۶۵). در برخی از کتب فرهنگ لغت معمولاً اطلاعات با دانش هم تراز در نظر گرفته می شود در صورتیکه دانش نه داده است و نه اطلاعات؛ هرچند که به هر دو مربوط است اما تفاوت آنها لزوماً ماهوی نیست، بلکه صرفاً از نظر مراتب با هم متفاوت اند (Bollinger, 2001: 8-18).

اطلاعات در اصطلاح مجموعه ای از نمادها و نشانه هاست که درک مفاهیم را در قالب هایی مانند متن، صدا، تصویر یا ترکیبی از آنها امکان پذیر می کند (وبستر، ۱۳۸۳: ۶۳) اصطلاح اطلاعات همچنین به معنای نتیجه پردازش داده‌ها تلقی شده است که نه تنها داری قابلیت تاثیرگذاری برگیرنده است بلکه خود نیز شکل خاصی دارد و برای هدف خاصی سازمان می یابد. (داونپورت، ۱۳۷۹: ۲۶) از سوی دیگر، هر نوع داده و معلومات تنها به صورت شفاهی یا مندرج در اسناد یا به شکل ذخیره در یک نرم افزار، یا هر وسیله و شیء دیگر که نهایتاً امکان انتقال داشته باشد، اطلاعات نامیده می شود. (پورسلطانی، ۱۳۸۷: ۱۳)

اطلاعات در حقوق ارتباطات به معنای هر نوع مفهومی است که تحت یک کد نهایی (زبانی و نوشتاری) میان انسان ها به صورت قراردادی خلق شده و استعمال می گردند. اطلاعات ممکن است به هر صورت اعم از بصری و صوتی متصور شود. (آرایبی درونکا، ۱۳۹۰)

اطلاعات از دیدگاه سازمان بین‌المللی استانداردسازی^۲ عبارت است از: اطلاعاتی که به عنوان مدرک و سند به وجود آمده و دریافت شده‌اند و به موجب تعهدات حقوقی یا در مبادلات تجاری، توسط یک شخص یا موسسه نگهداری می شوند. برخی از عصر

فصل پنجم - حقوق اطلاع و ارتباطات
ششم - شماره اول - بهار ۱۳۸۸

1. Information.
2. International Organization for Standardization

اطلاعات به مثابه عنصر دانش، جامعه دانش، جامعه اطلاعاتی، تکنولوژی های اطلاعاتی و حتی عصر ظهور علم انفورماتیک، علوم اطلاعات و علوم کامپیوتر یاد کرده اند. واژه اطلاعات اغلب بدون تأمل کافی درباره معنای گسترده آن به کار می رود.

به بیان دیگر، اطلاعات شامل تمام اسناد و مدارکی می باشد که توسط موسسه عمومی، بدون توجه به این که چه شکلی برای ذخیره و نگهداری آنها (سند، نوار، ضبط الکترونیکی و امثال آن) به کار رفته باشد و صرف نظر از منبع آنها (این که آنها به وسیله مقام عمومی یا سایر مقامات تولید شده باشد و صرف نظر از تاریخ تولید آنها) نگهداری می شود (Mendel, 2008:2).

علاوه بر تعاریف مختلف در مورد اطلاعات، تقسیم بندی های متفاوتی از آن نیز ارائه شده است، در یک تقسیم بندی، اطلاعات به سه نوع مطرح شده است: الف) اطلاعات شفاهی ب) اطلاعات مکتوب ج) اطلاعات دیداری و شنیداری. (Peterson, 1990) در ادامه تعریف مفاهیم، قصد داریم علاوه بر تبیین مفهوم اطلاعات به مفهوم شناسی خبر پردازیم زیرا واژگان خبر و اطلاعات در فرهنگ لغت هم پوشانی داشته اما توسعه وسایل ارتباط جمعی باعث شده که قلمرو و کاربرد اطلاعات و اخبار متفاوت از گذشته نمایان گردد؛ لذا در عصر حاضر اطلاعات و داده هایی که جدید و نو باشند، خبر تلقی می گردد و از آنجایی که صاحبان وسایل ارتباط جمعی نوین به دنبال مخاطب می باشند سعی در استفاده از اخبار جدید روز دارند.

۱-۱-۲. مفهوم شناسی خبر

از نظر لغوی واژه خبر که اکنون در زبان فارسی به کار می رود از زبان عربی گرفته شده است و معادل آن در زبان اروپایی information است (نعمتی انارکی، ۱۳۸۰: ۲۴۰) در مجموع لغت نامه ها به علم، آگاهی، اطلاع از حقیقت چیزی، معنا شده است (سیاح، ۱۳۷۰: ۳۱۸؛ جر، ۱۳۷۳: ۸۸۹؛ بندریگی، ۱۳۷۴: ۳۹۵؛ برزین، ۱۳۶۶: ۶۷؛ فهری، ۱۳۸۰: ۳۰۸؛ دهخدا، ۱۳۷۷: ۹۴۹۷). در اصطلاح شناسی خبر تعاریف متعددی بیان شده است که در زیر به بیان چندی از این تعاریف می پردازیم. خبر، گزارشی عینی از واقعیت هاست که دارای یک یا چند ارزش خبری بوده است و تحت تأثیر عوامل درون سازمانی و بیرون سازمانی

است (محسنیان راد، ۱۳۷۱: ۱۳) و گاهی به گزارش بی‌طرفانه، دقیق، عینی، صحیح از رویداد تعریف شده است (قربانی، ۱۳۸۵: ۲۱؛ شکرخواه، ۱۳۷۸: ۷) در بیان دیگر، خبر گزارشی از واقعیت‌هاست، اما هر واقعیتی را نمی‌توان خبر نامید (بدیعی و قندی، ۱۳۸۰: ۲۰) در زبان اروپایی بین خبر معمولی^۱ و خبرهای تازه^۲ اختلاف وجود دارد که در خبر معمول واقع جاری است که تأخیر در آن تأثیری ندارد اما در خبر تازه عنصر «نو» بودن ملاک است (معمدنزاد، ۱۳۸۲: ۴۶) و در نتیجه خبر به دنبال تأثیر در مخاطب و نوع حساسیت و رضایت مخاطب نسبت به آن است که مهم‌ترین سازه خبری می‌باشد (راندال، ۱۳۸۲: ۷۹).
به عبارت دیگر، در بیان تفاوت خبر و اطلاعات می‌توان گفت که در مقاله پیش‌روی وقتی سخن از اطلاعات می‌شود؛ در واقع مفهوم واژه خبر معمولی یعنی (information) است و مراد از مفهوم اخبار، خبرهای تازه (news) و حاوی ارزش‌های خبری می‌باشد. به علاوه، از حیث کاربرد اصلاح خبر صرفاً برای سازمان‌های خبررسانی و حوزه خبری در رسانه‌ها به کار گرفته می‌شود و این در حالی است که قلمرو کاربردی اصطلاح اطلاعات فراتر و گسترده‌تر از اصطلاح خبر می‌باشد.

۳-۱-۱. مفهوم شناسی اخلاق

اخلاق در لغت؛ از واژه انگلیسی (morality) از کلمه لاتین (mores) به معنای عرف مشتق شده است. اما پیکر بندی و مفهوم‌شناسی^۳ اخلاق منوط به تعبیری است که یک جریان تمدنی و تفکری یا یک رویکرد فلسفی از جهان بینی دارد. اخلاق مجموعه قواعدی است که رعایت آنها برای نیکوکاری و رسیدن به کمال لازم است. در برخی از مکاتب، قواعد اخلاق میزان تشخیص نیکی و بدی است و بی‌آنکه نیازی به دخالت دولت باشد انسان در وجدان خویش آنها را محترم و اجباری می‌داند، برخی اخلاق را قاعده عمل انسانی تعریف می‌کنند و مقصود از عمل انسانی کاری است که انسان عاقل به فرمان عقل و برای رسیدن به هدفی که عقل دارد، آزادانه انجام می‌دهد. (قربان‌نیا، ۱۳۸۷: ۳۰) تا به حال

1. Information.
2. News.
3. Conceptualization.

تعاریف گوناگونی از اخلاق از سوی مکاتب و اندیشمندان مختلف به عمل آمده است ولی هیچ کدام نتوانستند یک تعریف واحد از آن ارائه دهند.

اختلاف نظرها در مفهوم‌شناسی اخلاق از جهان بینی‌های مختلف سرچشمه می‌گیرد؛ زیرا بینش هر مکتبی درباره جهان یک نوع سیستم اخلاقی در آن مکتب الهام می‌بخشد و پیشنهاد می‌کند (مطهری، ۱۳۹۵: ۲۸۹). بنابراین در ادبیات فقهی و حقوقی، اخلاق نیز عبارت از مجموعه ای از اصول و رسوم است که جامعه ای برای پیراستن اعمال و افعال خود از بدی‌ها و گرایش به نیکی‌ها، گردآورده است که تخلف از آن اصول و رسوم وجدان آدمی را آزار می‌دهد و علم حقوق و نیز شرایع مخصوصاً، سعی در صیانت آنها دارند (لنگرودی، ۱۳۸۳: ۲۱۹).

۱-۲. پیشینه آزادی اطلاعات و اخبار

بشر از همان ابتدای خلقت به دنبال کسب اطلاعات از محیط خود بوده، (عباسی، ۱۳۷۹: ۶) و به دنبال آن افسانه‌های اسطوره‌ای متعددی نیز در این رهگذر ساخته و پرداخته شده و بیک قاصدهایی در هیات فرشته، انسان، حیوان، ابر یا طوفان از سویی به سویی گسل کردند و حامل الهام و آمال آرزوهای بشر بودند و همچنین از دود و آتش برای فرستادن پیام و برقراری ارتباط استفاده می‌نمودند (علی‌آبادی، ۱۳۸۱: ۱۵-۱۳) انسانها در انتقال اطلاعات و اخبار، به دنبال نشانه‌ها و آوایی برای برقراری ارتباط کلامی و غیر کلامی بودند که با اختراع خط توسط سومریان چهار هزار سال قبل از میلاد به کار خود ادامه دادند (ناصرالدین، ۱۳۷۷: ۸) و در نگاه معارف اسلامی، تمام ذرات، نشانه خداوند متعال هستند و از او خبر می‌دهند و در جهت هدایت انسان از راز و رمز هستی، پیامبران را برگزید و در قالب بهترین مجموعه خبر و اطلاع رسانی فرستاد (فتحعلی، ۱۳۷۵: ۳۳).

از زمان جنگ جهانی دوم بررسی جریان بین المللی اخبار و اطلاعات به عنوان یکی از موضوعات بین المللی مطرح بوده و جامعه ایران در فروردین سال ۱۲۱۶ حضور اولین روزنامه داخلی (کاغذ اخبار) را تجربه کرده است. همچنین در دهه ۱۳۱۰ مصر، ایران و ترکیه از نخستین کشورهای مسلمان بودند که بخش رادیویی خود را توسعه بخشیدند (مولانا، ۱۳۸۸: ۶۵۹). اما در قرن جدید، خبر دیگر قلم گذاشتن روی کاغذ نیست

بلکه خبرنگاری الکترونیکی شده است (شکرخواه، ۱۳۸۴: ۱۲-۱۱). تصویر و صوت و نوشته دیجیتالی شده در تمام سازمان‌ها، فعالیت‌های مردمی، احزاب سیاسی و ... می‌توانند سایتی را به انتشار اخبار و دیدگاه‌های خود در جهان اختصاص بدهند (سرایبی، بی‌تا: ۲۷۷-۲۷۴)، خبرگزاری‌ها در دهه‌ی اخیر با دستاوردهای قابل توجهی که در این زمینه حاصل شد، توانسته‌اند در زندگی بشر تحولات اساسی ایجاد کنند (مکحل، ۱۳۸۰: ۱۷۷).

بنابراین آزادی اطلاعات و اخبار برای نخستین بار، در دوره پیش از جنگ جهانی دوم، در مباحثه بین المللی مطرح شده بود (معمد نژاد، ۱۳۸۶: ۱۶۶). قطعنامه شماره (۱) ۵۹ مجمع عمومی ملل متحد مصوب ۱۹۴۶ میلادی به عنوان نخستین سند بین‌المللی، آزادی اطلاعات را مطرح کرده بود که طبق این سند، این آزادی شامل توانایی، جستجو، انتقال، انتشار و دریافت آزادانه آگاهی‌ها و اندیشه‌هاست.

از سوی دیگر، برای توسعه روابط انسانی و ایجاد تفاهم در جوامع داخلی و بین‌المللی، تا کنون تلاش‌های فراوانی صورت گرفته است، «کمیته وزیران» شورای اروپا نیز در ۲۹ آوریل ۱۹۸۲، اعلامیه‌ای با عنوان «اعلامیه راجع به آزادی بیان و اطلاعات» صادر کرد. این اعلامیه دارای مقدمه و سه بخش است. در مقدمه اعلامیه، بر اهمیت مقررات مورد پیش‌بینی درباره‌ی آزادی‌های مذکور در قوانین اساسی کشورها، ماده (۱۹) اعلامیه جهانی حقوق بشر و ماده (۱۰) «عهدنامه اروپایی حراست از حقوق بشر و آزادی‌های بنیادین»، ضرورت مقابله با نقض آزادی انتقال اطلاعات و نقش احترام به اصول اخلاقی روزنامه نگاری در حراست از این آزادی تاکید شده است.

1. Council of Europe Committee of Ministers, Declaration on the Freedom of Expression and Information (Adopted by the Committee of Ministers on 29 April 1982, at its 70th session). available at [http://cm.coe. Inl/ta/decl/1982/82 dec 1. htm](http://cm.coe.int/ta/decl/1982/82 dec 1. htm)
2. European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, Rome, 4.XI.1950, series No.5, 213 UNTS 221 (entered into force Sept. 3, 1953).

۲. جایگاه و ماهیت آزادی اطلاعات و اخبار در حقوق بین الملل:

در علوم ارتباطات اطلاع یا خبر یا آگاهی یکی از اشکال ارتباط بین افراد و گروه هاست که ساده ترین جریان ارتباطی آن در ابتدا شامل سه عنصر اصلی فرستنده، پیام و گیرنده بود و در ارتباط غیرمستقیم که برای برقراری تماس بین پیام دهنده و پیام گیرنده به یک وسیله خارجی احتیاج می شود عنصر جدیدی به نام وسیله ارتباطی به عنوان چهارمین عنصر ارتباطی خودنمایی نمود (معمدنژاد، ۱۳۷۱: ۵۷). بنابراین عناصر ارتباط: منبع، هدف، پیام، ابزار، و مخاطب می باشد (معمدنژاد، ۱۳۸۴: ۱۷). اما از آنجایی که اطلاعات و اخبار در نظام حقوق بین الملل از جایگاه و اهمیت خاصی برخوردار می باشد و در زمره حقوق و آزادی های شهروندی قرار گرفته است لذا ماهیت حق آزادی اطلاعات و اخبار از برداشت شکلی فراتر رفت و در مبانی و منابع حقوق بین الملل در سطح جهانی و منطقه ای به اهمیت، ماهیت و ضرورت آن پرداخته شد.

۲-۱. جایگاه آزادی اطلاعات و اخبار در حقوق بین الملل

شأن و جایگاه آزادی اطلاعات و اخبار در حقوق بین المللی منبعی از اسناد حقوقی در هر دو سطح جهانی و منطقه ای، سازمان های بین المللی و رویه قضایی حقوق بشری موجود در این زمینه می باشد. حق آزادی اطلاعات و اخبار در اسناد بین المللی ابتدا در ماده (۱۹) اعلامیه جهانی حقوق بشر^۱ مورد تضمین و تعهد قرار گرفته و هر انسان دارای حق آزادی اندیشه و بیان می باشد و این حق، شامل حق برخورداری از عقیده بدون هیچگونه دخالت و نیز جستجو، دریافت و بیان اطلاعات و ایده ها از طریق رسانه ها بدون توجه به مرزها می باشد. از سوی دیگر، بندهای ۱ و ۲ ماده (۱۹) میثاق بین المللی حقوق مدنی و سیاسی^۲ نسبت به ماده (۱۹) اعلامیه جهانی حقوق بشر تاکید بیشتری بر اصل آزادی اطلاعات و اخبار داشته است.

1. Universal Declaration of Human Rights, UNGA res, 217 A (III) of 10 December, 1948.
2. International Covenant on Civil and Political Rights, Adopted and Opened for Signature, ratification and accession by General Assembly resolution 2200A (XXI) of 16 December 1966, entry into force 23 March 1976, in accordance with Article 49.

کنوانسیون «حق تصحیح دولت‌ها»^۱ نیز که در تاریخ ۱۶ دسامبر ۱۹۵۲ در قطعنامه - ای^۲ به تصویب مجمع عمومی سازمان ملل متحد رسیده و در تاریخ ۲۳ آگوست ۱۹۶۲ اجرائی شده است، در ماده (۲) کنوانسیون در خصوص جایگاه و اهمیت آزادی اطلاعات و اخبار، سازمان‌های خبررسانی را ملزم نموده که واقعیت‌ها را بدون تبعیض و با همان شکل و محتوایی که دارد، منتشر نمایند. شایان ذکر است، کنوانسیون مذکور موادی را به تاکید بر حفظ صلح و امنیت بین المللی اختصاص داده است و عدم انتشار اخبار کذب و تحریف شده را با توجه به رویه عرفی انتشار اخبار به عنوان یک عنصر مهم از اخلاق حرفه‌ای خبرنگاران یاد می‌کند.

آزادی اطلاعات و اخبار در معاهدات منطقه ای حقوق بشر که از حیثه و مفهوم یک تقاضای جهانی به حساب می‌آید؛ در ماده (۱۳) کنوانسیون آمریکایی حقوق بشر^۳، ماده (۱۰) کنوانسیون اروپایی حقوق بشر^۴ و ماده (۹) منشور آفریقایی حقوق بشر و مردم^۵ مورد تاکید قرار گرفته است.

علاوه بر اسناد و معاهدات جهانی و منطقه‌ای، سازمان‌های بین المللی و دادگاه‌های حقوق بشری به وضوح نشان داده اند که حق آزادی انتقال اطلاعات، حق اساسی بشر است. مجمع عمومی سازمان ملل متحد در نخستین جلسه خود در سال ۱۹۴۶ قطعنامه ۵۹ را تصویب کرد که به آزادی اطلاعات به صورت گسترده و در تمامی کشورها اشاره دارد: "آزادی اطلاعات یکی از حقوق اساسی بشر است... معیاری برای همه آزادی‌های مورد تأیید و توجه ویژه سازمان ملل متحد می‌باشد."

1. Convention on the International Right of Correction, 435 U.N.T.S 191, Entered into Force Aug, 24, 1962.
2. UN DOC. A/RES/630 (VII), 16 Dec, 1952.
3. American Convention on Human Rights, O.A.S, Treaty Series No. 36, 1144 U.N.T.S 123, Signed by the Organization American states on 22 November 1969 (entered into force on 18 July 1978).
4. European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, Rome, 4.XI.1950, Series No.5, 213 UNTS 221 (entered into force Sept. 3, 1953).
5. African Charter on Human and Peoples' Rights, adopted 27 June 1981, OAU Doc. CAB/LEG/67/3 Rev. 5, 21 I.L.M. 58 (1982), entered into force 21 October 1986.

دادگاه حقوق بشر آمریکا در خصوص حمایت از آزادی انتقال اطلاعات در رویه قضایی خود اعلام کرده است: "آزادی انتقال اطلاعات سنگ بنایی است که وجود جوامع دموکراتیک بر پایه آن استوار است." دادگاه اروپایی حقوق بشر ضمن آنکه "آزادی انتقال اطلاعات را یکی از پایه های اساسی و ضروری جامعه دموکراتیک و یکی از شروط اولیه پیشرفت و توسعه هر انسان دانسته."^۱ همچنین به این نتیجه رسیده است که اجرای یک تعهد ناشی از کنوانسیون اروپایی حقوق بشر، گاهی در گروه اقدامات مثبت دولت است که در چنین مواردی نباید غیرفعال بماند، بلکه باید کوشش های منظمی و متناسب با حق مورد نظر به عمل آورد (Marguénaud, 2016:36) ماده (۱۰) کنوانسیون اروپایی حقوق بشر، «تعهدات ایجابی»^۲ برای پشتیبانی از حق آزادی اطلاعات و اخبار در برابر لطمه وارد شدن به آن، حتی از سوی افراد و اشخاص حقیقی را به عهده دولت می گذارد.

بنابراین اهمیت و جایگاه آزادی اطلاعات و اخبار در معاهدات و اسناد جهانی و منطقه-ای و همچنین رویه قضایی حقوق بشری به گونه ای است که برای دولت ها تعهدات سلبی و ایجابی محقق می سازد و ضمن اینکه از یک سو، مداخله دولت ها در آزادی اطلاعات و اخبار را سلب نموده بلکه آنها را ملزم نموده تا شرایط و الزامات حق آزادی اطلاعات و اخبار را فراهم نمایند. از سوی دیگر، مسئولیت دولت را برای نقض تعهدات سلبی و ایجابی در خصوص آزادی اطلاعات و اخبار را در نظر گرفته است.

۲-۲. ماهیت آزادی اطلاعات و اخبار در حقوق بین الملل

ماهیت آزادی اطلاعات و اخبار در نظام حقوق بین الملل شامل هر نوع اطلاعاتی است که اصولاً باید قابل دسترسی، انتشار و اشاعه و استفاده باشد. در واقع کارکرد خبر و اطلاع-رسانی در وسایل ارتباط جمعی فرآیندی است که در طول آن، اطلاعات از یک منبع تولید کننده به مصرف کننده منتقل می شود که تنوع، گستردگی و حجم اطلاعات مورد مبادله از

1. Compulsory Membership in an Association Prescribed by Law for the Practice of Journalism (Arts. 13 and 29 of the American Convention on Human Rights) Advisory Opinion OC-5/85 of 13 November.1985, Series A, No. 5, para. 70.11.
2. Handy side v. the United Kingdom, Application No. 5493/72, (Ser. A) No. 24, 7 December 1976 para48.
3. Positive Obligation

ویژگی‌های بارز آن به حساب می‌آید که عوامل زیادی از جمله اقتصادی، سیاسی، فرهنگی، حقوقی و فناوری را در برمی‌گیرد (Bortnick, 1981: 333_354) با توجه به گستردگی و اهمیت آزادی اطلاعات و اخبار در عصر حاضر در ماهیت آزادی اطلاعات و اخبار به چستی و ضرورت آنها در حقوق بین الملل می‌پردازیم.

۲-۱. چستی آزادی اطلاعات و اخبار در حقوق بین الملل

در خصوص چستی ماهیت حق آزادی اطلاعات و اخبار و مراد نظام حقوق بین الملل از آن می‌توان به اسناد و منابع متعدد بین المللی دیگری تمسک جست، به عنوان نمونه، میثاق حقوق مدنی و سیاسی در بند ۲ ماده (۱۹) خود چنین اشعار می‌دارد: "این حق شامل آزادی تفحص و تحصیل و اشاعه اطلاعات و افکار از هر قبیل بدون توجه به سرحدات خواه شفاهاً یا به صورت نوشته یا چاپ یا به صورت هنری یا به هر وسیله دیگر به انتخاب خود می‌باشد."

بنابراین با بررسی در منابع و مبانی حقوق بین الملل می‌توان گفت که اصل آزادی اطلاعات و اخبار عبارت است از جریان عاری از محدودیت داده‌ها در سطح جامعه، به گونه‌ای که تحصیل، انتقال و انتشار آنها به صورت آزادانه صورت پذیرد که در این صورت حق بر اطلاعات، عبارت است از حق فرد در کسب هرگونه اطلاعات و انتقال و انتشار آزادانه آن در هر مکانی خواهد بود (ساریخانی، ۱۳۹۱: ۳۸). نسبت به اصل آزادی اطلاعات و اخبار، دو نوع برداشت و رویکرد متفاوتی در این زمینه وجود دارد که در ادامه تحقیق به تبیین آن می‌پردازیم:

الف) رویکرد کلان:

رویکرد کلان، با یک دید کلی به این آزادی اطلاعات و اخبار می‌نگرد و قلمرو آن را موسع می‌داند به گونه‌ای که تحصیل، انتقال و انتشار آن‌ها به صورت آزادانه، صورت پذیرد از طرفی نیز تمام اطلاعات و اسناد موجود قابل دسترسی باشد که در این صورت، آزادی اطلاعات و حق بر اطلاعات، عبارت از حق افراد و در کسب هرگونه اطلاعات و انتقال و انتشار آزادانه در هر مکانی خواهد بود. در این نگرش، آزادی اطلاعات مفهومی فراتر از آزادی بیان پیدا خواهد کرد. نمونه بارز چنین رویکردی قطعنامه شماره (۱) ۵۹

مجمع عمومی سازمان ملل متحد، مصوب سال ۱۹۴۶ میلادی به عنوان نخستین سند بین المللی در عرصه‌ی آزادی اطلاعات، با چنین رویکردی این اصل را متضمن حق جمع آوری، انتقال و انتشار اخبار در هر مکانی دانسته است.^۱ در اکثر اسناد بین المللی همچون میثاق حقوق مدنی و سیاسی که از آزادی بیان حمایت نموده‌اند و بشر را نسبت به این که به اطلاعاتی دسترسی داشته باشد ذی حق دانسته‌اند.

(ب) رویکرد جزءنگر:

در نگرش موردی و جزئی برخی از اسناد منطقه‌ای به آزادی اطلاعات، چنین حقی اولاً تنها شامل آزادی در تحصیل اطلاعات بوده و منصرف از مواردی نظیر انتقال و انتشار آن ها می باشد و ثانیاً فقط اطلاعاتی در این چارچوب، مطمح نظر قرار می گیرد که در اختیار مؤسسات وابسته به حکومت بوده و یا کارکرد عمومی دارند. در کنوانسیون دسترسی به مدارک رسمی که در سال ۲۰۰۹ میلادی در ترومسو نروژ، توسط شورای اروپا تهیه شد این نهاد در معنای دسترسی به مدارک نگهداری شده نزد مقامات دولتی منحصر شد.^۲ بنابراین منظور از «اطلاعات» در آزادی اطلاعات در برگیرنده‌ی تمام سوابق، اسناد و مدارکی است که صرف نظر از شکل ذخیره و نگهداری، منبع و تاریخ تولید، در یک واحد دولتی نگهداری می‌شود (Lyer, 2001: 1). به بیان دیگر در این نگرش، آزادی اطلاعات و اخبار عبارت است از کسب و نشر عقاید افکار به وسیله‌ی ابزار عمومی وسایلی غیر از بیان شفاهی است (طباطبایی مومنی، ۱۳۸۲: ۷۹).

در این رویکرد آزادی اطلاعات عبارت است از حق دسترسی به اطلاعات موجود در مؤسسات عمومی و آن دسته از مؤسسات خصوصی که خدمات عمومی ارائه می دهند. رویکرد جزءنگر ضمن تحدید دامنه‌ی مفهوم آزادی اطلاعات و اخبار، آن را منحصر بر آزادی شهروندان در دسترسی به اطلاعات نگهداری شده توسط مؤسسات دولتی نموده است. البته این رویکرد از نظر تعریف مصداقی در قوانین داخلی کشورها بیشتر مورد توجه

1. Calling of an International Conference on Freedom of Information [1946] UNGA 87; A/RES/59 (I) (14 December 1946).

2. Council of Europe Convention on Access to Official Documents, Convention on Access to Official Documents, CETS No. 205, Tromsø, 18/06/2009.

قرار گرفته است. در این نگرش آزادی اطلاعات صرفاً شامل اطلاعاتی است که در اختیار موسسات وابسته به حکومت بوده و یا دارای کارکرد عمومی می‌باشد.

۲-۲-۲. ضرورت آزادی انتقال اطلاعات در حقوق بین الملل

در جهان امروز اطلاعات، اکسیژن دموکراسی است و وسایل ارتباط جمعی همانند سخن گفتن، رسانه‌ها، مطبوعات، آموزش، نمایش، سینما، رادیو و تلویزیون و غیره زمینه انتقال اطلاعات را فراهم می‌کند (عباسی، ۱۳۹۰: ۱۵۲) و حق مردم را به دانستن آنچه که دولت از طرف آنان انجام می‌دهد، پیش‌بینی می‌کند، بنابراین به رسمیت شناختن آزادی اطلاعات و اخبار در حقوق بین الملل می‌تواند به عنوان ابزاری واقعی در دست مردم برای استفاده در منازعات برای دستیابی به حقوق مدنی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی مورد استفاده قرار گیرد.

پیچیدگی وضع جوامع، وابستگی‌ها و همبستگی‌های ملی و بین‌المللی، ناامنی‌ها و بحران‌ها، دگرگونی‌های رژیم‌های سیاسی و اجتماعی، پیشرفت و توسعه‌ی فرهنگ، ترک سنن قدیم، تمرکز گروه‌های وسیع انسانی در شهرهای بزرگ و بیداری وجدان اجتماعی، همه از جمله عواملی هستند که روز به روز نیاز انسان به آگاهی از تمام وقایع و حوادث جاری محیط زندگی را بیشتر می‌کنند (معمد نژاد، ۱۳۸۹: ۲۹). به عنوان نمونه در کنفرانس روز جهانی آزادی مطبوعات یونسکو در تاریخ ۳ می ۲۰۱۰ در بریسبن استرالیا،^۱ نیز اعلام شد؛ اطلاعات برای تصمیم‌گیری آگاهانه، مشارکت در یک زندگی دموکراتیک، نظارت بر اقدامات عمومی و گسترش شفافیت و پاسخگویی ضرورت دارد و ابزاری قدرتمند برای مبارزه با فساد به شمار می‌آید.

از طرفی، اکنون فاصله‌های زمانی بسیار تعیین‌کننده است در پیشرو بودن یا عقب ماندگی علمی فناوری اطلاعات سطوح دسترسی انسان را افزایش می‌دهد و عملاً حوزه آزادی‌های فردی شهروندان را توسعه می‌دهد. فناوری اطلاعات می‌تواند فاصله سنتی میان

1. The Participants at the UNESCO World Press Freedom Day Conference in Brisbane, Australia, 3 May 2010.

حکومت و شهروندان را کاهش دهد و به این ترتیب امکان انتقال سریع خواسته ها و مطالبات اجتماعی شهروندان را به حاکمان فراهم سازد (دیلیمقانی و ثانی، ۱۳۸۲: ۶۲).

ضرورت حق آزادی انتقال اطلاعات امروزه در حقوق بین الملل به حدی است که می توان آن را زیربنای دیگر حقوق دانست که در معاهدات منطقه ای و جهانی حقوق بشر از حمایت ویژه ای برخوردار است، ضمن اینکه حقی گسترده به شمار می آید و اهمیت خاص و غیر قابل انکار رسانه ها در توزیع اطلاعات و عقاید در جامعه و نیز گفتمان تجاری را به رسمیت می شناسد.

از طرف دیگر، مکانیسم های حرفه ای به جریان آزادانه اطلاعات و اخبار وابسته اند، چرا که مشارکت شهروندان در صورتی اثر بخش است که مردم آگاه بوده و ابزار بیان نظرات خود را نیز در اختیار داشته باشند. دیگر ارزش های اجتماعی - مثل حکومت و زمام داری خوب، پاسخگوئی عمومی، تحقق فردی (خود شکوفایی) و مبارزه با فساد - همگی بستگی به جریان آزاد اطلاعات و اخبار در جامعه دارد.

بنابراین در ضرورت آزادی انتقال اطلاعات می توان گفت این حق، حقی پیچیده هم هست چرا که ضمن رویارویی با برخی محدودیت ها، به دلیل برخورداری از ماهیتی دوگانه، از گوینده و شنونده حمایت به عمل می آورد. این اثر متقابل بین جوانب مختلف حق آزادی انتقال، کارکردهای مهمی در مقررات مربوط به پخش رادیو و تلویزیونی در راستای منافع عموم دارد.

۳. محدودیت اخلاق عمومی در نظام حقوق بین الملل و اسلام

اصل آزادی اطلاعات و اخبار علاوه بر اهمیت ذاتی که خود دارد، به دلیل حمایت و پایه ریزی سایر حقوق یکی از حقوق بنیادین بشر شناخته شده است، این حق یک حق مرکب است چرا که اولاً یک حق مطلق و بدون قید و شرط نیست و ممکن است حمایت از سایر منافع شخصی یا عمومی نظیر امنیت ملی یا محرمانگی و حریم خصوصی، جریان

آزاد اطلاعات را محدود کند. با این حال، اصل یاد شده در هیچ یک از اسناد، متون یا نظریه پردازی‌ها بدون حدود و مرز نیست و می‌تواند تابع محدودیت‌هایی باشد که برای رسانه الزام آور است؛ برای مثال اعلامیه جهانی حقوق بشر پس از بیان بنیادی‌ترین حقوق انسانی، در مواد پایانی خود به وجود محدودیت‌هایی برای «رعایت مقتضیات صحیح اخلاقی و نظم عمومی و رفاه همگانی» تصریح می‌کند (اسماعیلی، ۱۳۸۵: ۱۸۱).

از سوی دیگر، تقریباً تمامی نظام‌های حقوقی ملی و بین‌المللی محدودیت‌هایی را برای حق آزادی اطلاعات و اخبار شناسایی کرده و به این موضوع اذعان دارند که این حق یک حق مطلق و جامع و مانع نیست، بنابراین هیچ کدام از مکاتب، به آزادی مطلق و بی‌قید و شرط قائل نبوده و همه مکاتب در این معنا اتفاق نظر دارند که آزادی حدود و ثغور دارد که با وضع قوانین و مقررات، باید این حد و مرز را مشخص کرد. با این اوصاف اصل آزادی اطلاعات و اخبار نیز از این قاعده کلی مستثنی نیست و مثل سایر آزادی‌های اجتماعی نمی‌توان آن را مطلق دانست. لذا در ادامه قصد داریم به ماهیت محدودیت اخلاق عمومی حاکم بر آزادی اطلاعات و اخبار در حقوق بین‌الملل و اسلام بپردازیم.

۳-۱. محدودیت اخلاق عمومی در حقوق بین‌الملل:

محدودیت اخلاق عمومی از جمله محدودیت‌های به شمار می‌آید که مکرراً در اسناد بین‌المللی نظیر میثاق حقوق مدنی سیاسی، اعلامیه جهانی حقوق بشر، کنوانسیون اروپایی بشر، کنوانسیون آمریکایی حقوق بشر و اصول سیراکوزا آمده است.

در زمینه محدودیت اخلاق عمومی علاوه بر گام‌های مثبتی که در کشورهای مختلف برداشته شده است، پیمان‌های متعددی نیز در سطح منطقه‌ای تدوین گشته است. در سطح بین‌المللی نیز قطعنامه‌ای از سوی شورای اقتصادی و اجتماعی سازمان ملل تحت عنوان «پیش‌نویس قواعد اخلاق حرفه‌ای بین‌المللی»^۲ به تصویب رسید. در پیش‌نویس

1. Siracusa Principles on the Limitation and Derogation Provisions in the International Covenant on Civil and Political Rights, U.N. Doc. E/CN.4/1985/4, Annex, paras 25-26.
2. Draft International Code of Ethics for the Use of Information Personnel, U.N. Doc. A/RES/838, (17 December 1954), available at: <https://www.refworld.org/docid/3b00f1e948.html>.

کنوانسیون مذکور مربوط به جریان آزاد اطلاعات که طی قطعنامه شماره ۴۲۲ در سال ۱۹۵۲ توسط شورای اقتصادی اجتماعی سازمان ملل به مجمع عمومی تقدیم شد، اشاره شده است که آزادی اطلاع‌رسانی هنگامی بهتر، تضمین و تأسیس می شود که عوامل رسانه‌های گروهی حس مسئولیت کنند و به تعهدات اخلاقی خود عمل نمایند و اخلاق حرفه‌ای را به عنوان معیاری در انجام وظیفه خود بدانند. در پیش‌نویس ماده (۱) این کنوانسیون آمده است که تمامی رسانه‌های اطلاع‌رسانی بایستی هر کاری در جهت صحت اطلاعات که لازم است انجام دهند و هیچ حقیقتی نباید تحریف یا مخفی شود. در ماده (۴) اصل حسن نیت را اساس کار اطلاع‌رسانی می‌داند.

باتوجه به اینکه مبنای محدودیت کارکرد خبر و اطلاع‌رسانی رسانه، مراقبت از اخلاق عمومی می باشد (آقایی، ۱۳۹۰) اما هیچ کدام از اسناد فوق اخلاق را تعریف نکرده و همین امر، اندیشمندان را به نوعی از نسبی‌گرایی در تبیین اخلاق سوق داده است. این موضوع به نظام بین‌المللی بشر نیز تسری پیدا کرده، تا آنجا که کمیته حقوق بشر در پاراگراف ۸ تفسیر عام شماره ۲۲ خود اظهار می‌دارد: مفاهیم اخلاقی از بسیاری از سنت‌های اجتماعی، فلسفی و دینی ناشی می‌شود، در نتیجه محدودیت در آزادی برای اظهار مذهب یا عقیده به منظور حفاظت از اخلاقیات، باید مبتنی بر اصولی باشد که منحصراً از یک سنت ناشی نمی‌گردد. کمیته حقوق بشر در آراء خود نیز به این نکته تصریح دارد که اخلاق عمومی به شدت متفاوت است و قاعده عام، قابل اعمال و جهانی برای اخلاق عمومی وجود ندارد (رهایی، ۱۳۸۹: ۴۳۸). در بند ۲۷ اصول سیراکوزا نیز آمده است: چون اخلاق عمومی براساس زمان-ها و فرهنگ‌ها متغیر می‌گردد، کشوری که به اخلاق عمومی به عنوان زمینه‌ای برای محدود نمودن حقوق بشر تمسک می‌کند، ضمن برخورداری از حاشیه تفسیر، بایستی ثابت نماید که محدودیت مزبور برای پاسداشت احترام به ارزش‌های بنیادین جامعه ضروری است (رهایی، ۱۳۸۹: ۴۳۹). عبارت "ضروری" گویای آن است که استثنای بر آزادی باید در یک نیاز مبرم اجتماعی ریشه داشته باشد. تشخیص ضرورت از سوی نهادهای ملی با

یک نظارت اروپایی از سوی دیوان اروپایی حقوق بشر همراه می‌گردد. این نظارت همیشه با یک شدت صورت نمی‌گیرد. از آنجا که اخلاق مفهومی است که ارائه تعریفی واحد از آن در سطح اروپا غیر ممکن می‌باشد، دیوان نسبت به آن کنترل محدودی اعمال می‌کند. در مقابل دیوان نسبت به حفاظت از استقلال و بی‌طرفی مقامات قضایی کنترل گسترده‌ای اعمال می‌نماید (واچمن، ۱۳۸۵: ۲۹۳).

در این میان، رویه نهادهای اروپایی حقوق بشر، مبین آن است که در سطح اروپا اخلاق عمومی فاقد وحدت مفهومی و مصداقی می‌باشد. به همین دلیل، دولت‌ها از حاشیه تفسیر گسترده‌ای در تشخیص و تبیین اخلاق عمومی برخوردارند. دیوان براین باور است که دولت‌ها هم در تعریف اخلاق عمومی (محتوای دقیق) و هم در تعیین "ضرورت" اتخاذ اقدامات در جهت حمایت از اخلاق عمومی، از حاشیه تفسیر برخوردار می‌باشند.

اعطای حاشیه تفسیر گسترده به دولت‌ها انتقاداتی را به همراه داشته است. بعضی از حقوق‌دانان اظهار داشته‌اند باید میان "تعیین وقایع" و "تعیین موضوعات قانونی" تفکیک قائل شد. بدین ترتیب دیوان نه در تعیین موضوعات قانونی بلکه در تعیین وقایع می‌تواند به دولت‌ها حاشیه تفسیر اعطاء نماید. زیرا دیوان باید در تعیین موضوعات قانونی بر مبنای یک تعریف و "تفسیر خودمختار" به قضاوت بپردازد (Perrone, 2014).

بنابراین اخلاق عمومی از جمله محدودیت‌های قانونی آزادی اطلاعات و اخبار به شمار می‌آید. به عبارت دیگر، اخلاق را می‌توان مبهم‌ترین و در عین حال مهم‌ترین محدودیت در مجموعه مولفه‌ها و گزاره‌های حقوق بشر در بستر آزادی‌های بنیادین نامید. این ابهام مفهومی و مصداقی تا بدانجا پیش رفته که نهادهای حقوق بشری تعیین معیار عمل غیر اخلاقی را به دولت‌ها و ارگان‌های ملی و نهاده‌اند. به عبارت دیگر به جای کلی‌گرایی و قاعده‌گرایی، اخلاق به سمت نوعی مورد‌گرایی و شرایط سنجی گسترده سوق داده شده- است (رهایی، ۱۳۸۹: ۴۳۹).

1. Necessity
2. Autonomous Interpretation

از سوی دیگر به نظر می‌رسد، تشمت و افتراق در جهانی که عرصه تضارب آراء میان فرهنگ‌ها و ادیان اعم از توحیدی و غیر توحیدی است، طبیعی جلوه کند. اما آنچه اذهان و افکار را به خود جلب می‌کند، درهم تنیدگی اخلاق ارزش محور با اخلاق پوپولیستی می‌باشد. از این پدیده به نسبت گرایی اخلاقی - در برابر مطلق گرایی اخلاقی - تعبیر می‌گردد. نسبت گرایی اخلاقی به دیدگاهی اطلاق می‌شود که منکر اصول اخلاقی است که از اعتبار جهان شمول برخوردار باشند. اعتبار تمامی اصول اخلاقی در نسبت و یا وابسته به انتخاب فرهنگ‌ها و جوامع یا افراد است.

دیوان اروپایی حقوق بشر در قضیه هندی ساید علیه انگلستان به بررسی محدودیت اخلاق در آزادی اطلاع‌رسانی پرداخته است. شاکی در قضیه هندی ساید ناشر یک کتاب، حاوی اطلاعات در مورد مسائل جنسی برای نوجوانان بود. کتاب‌ها توسط مقامات انگلستان مصادره و ضبط گردید و هندی ساید به پرداخت جریمه نقدی محکوم شد. شاکی استدلال می‌نمود که این عمل نقض آزادی بیان مقرر در ماده (۱۰) کنوانسیون اروپایی حقوق بشر محسوب می‌گردد. در این قضیه دیوان آزادی بیان را از اجزای سازنده بنیان‌های اساسی یک جامعه دموکراتیک و عنصری ضروری در پیشرفت و توسعه انسانی می‌داند. دیوان همچنین می‌افزاید، نه تنها بر اطلاعات و افکاری که به نحوی مطلوب دریافت می‌شوند و به نوعی بی‌ضرر محسوب می‌گردند، بلکه بر آن دسته از اظهاراتی که جامعه یا بخشی از جامعه را در "شوکه فرورده یا آنان را آزرده خاطر" می‌سازد، نیز اعمال می‌شود. تكثر گرایی، تساهل و تسامح و روشنفکری از الزامات یک جامعه دموکراتیک به شمار می‌آید.

در رای صادره از سوی دیوان بیان گردید که محدودیت‌های اعمال شده بر هندی ساید هم به وسیله قانون و هم به دنبال یک هدف مشروع مطابق با بند ۲ ماده (۱۰) کنوانسیون یعنی حمایت از اخلاق می‌باشد. دیوان در آن قضیه بررسی نمود که آیا محدودیت‌های اعمال شده بر شاکی در حمایت از اخلاق و عفت عمومی در جوامع دیگر

نیز استفاده می‌گردد، دیوان در این خصوص بیان می‌دارد؛ تقریباً غیر ممکن است که در قوانین داخلی دولت‌های عضو کنوانسیون مفهوم واحدی از اخلاق اروپایی را پیدا نماییم. قوانین موجود در خصوص الزامات اخلاقی از زمانی به زمان دیگر و از مکانی به مکان دیگر متفاوت می‌باشند به خصوص در عصر ما که عقاید و نظریات موجود در این خصوص در حال تکامل سریع و گسترده شدن می‌باشند. لذا به دلیل تماس مستقیم و مستمر مقامات دولتها با شرایط پیش آمده، آنها در موقعیت بهتری از قضات بین‌المللی برای ارائه نظر در محتوای دقیق این شرایط و همچنین در اعمال «لزوم» محدودیت و یا اعمال مجازات قرار دارند.^۱

در خاتمه می‌توان گفت، یکی از مبهم‌ترین موارد اعمال محدودیت آزادی اطلاعات و اخبار، موضوع اخلاق است. در این میان، با توجه به تعدد مفهومی از سوی نهادهای ملی، دیوان اروپایی حقوق بشر به ارزیابی مراجع ملی توجه می‌نماید. به عبارت دیگر صلاحیت تعیین معیارهای اخلاق عمومی به کشورهای عضو واگذار شده است. لازم به ذکر است که دیوان استراسبورگ صرفاً به دلایل مراجع ملی و دولتی اکتفا نکرده و خود نیز مستقیماً به بررسی موضوع می‌پردازد. اما به نظر می‌رسد دیوان اروپایی حقوق بشر نهایتاً با کشف داوری اخلاقی اکثریت هر جامعه در هر مقطع زمانی خاص، همان داوری را ملاک عمل خود قرار می‌دهد (مولایی، ۱۳۷۸: ۳۴).

در واقع، رویه نهادهای اروپایی حقوق بشری نیز حاکی از این است که در سطح اروپا نیز اخلاق عمومی فاقد وحدت مفهومی و مصداقی می‌باشد به همین سبب است که دولت‌ها از حاشیه تفسیر گسترده‌ای در تشخیص اخلاق عمومی برخوردارند.

بنابراین در عصر حاضر فقدان وحدت مفهومی و مصداقی برای اخلاق عمومی و اعطای حاشیه تفسیر گسترده به کشورها، به جای کل‌گرایی و قاعده‌گرایی، اخلاق عمومی را به سمت نوعی موردگرایی سوق می‌دهد (Taylor, 2005: 328)

1. Handy side v. United Kingdom, Judgment of 7 December 1976, Series A No. 24 (1979-80) 1EHRR 737, Para. 48.
2. Particularization of the Factors.

۳-۲. محدودیت اخلاق عمومی در اسلام:

زندگی اجتماعی به هنجارها و ارزش‌های اخلاقی نیازمند است. از دیدگاه اسلام انسان نمی‌تواند با نادیده گرفتن اصول و موازین اخلاقی و ارزش‌های حاکم بر جامعه اسلامی به استیفای حق آزادی انتقال اطلاعات بپردازد. بنابراین انتشار هر گونه مطلبی که اصول و موازین اخلاقی جامعه را خدشه دار کند یا با انتشار مطالب یا تصاویر خلاف عفت عمومی، به هنجارهای اخلاقی آسیب رساند، مخالف آزادی اطلاعات و اخبار می‌باشد؛ از دیدگاه قرآن نمی‌توان هر غذای فکری را به جامعه تزریق کرد: «إِنَّ الَّذِينَ يَجُوبُونَ أَنْ تَشِيعَ الْفَاحِشَةُ فِي الَّذِينَ آمَنُوا لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ» (نور: ۱۹) کسانی که دوست دارند زشتی‌ها را میان مؤمنان رواج دهند، برای آنان در دنیا و آخرت عذاب دردناکی است.

اخلاق در اندیشه اسلامی، فنی تلقی شده است که پیرامون ملکات انسانی بحث می‌کند، ملکاتی که مربوط به قوای نباتی، حیوانی و انسانی اوست، هدف از این بحث این است که فضائل آنها را از رذائلش جدا سازد و معلوم کند کدام یک از ملکات نفسانی انسان خوب و فضیلت و مایه کمال اوست و کدام یک بد و رذیلت و مایه نقص اوست، تا آدمی بعد از شناسایی آنها خود را با فضائل بیاراید و از رذائل دور کند و در نتیجه اعمال نیکی که مقتضای فضائل درونی است، انجام دهد تا در اجتماع انسانی ستایش عموم و ثنای جمیل جامعه را به خود جلب نموده، سعادت علمی و عملی خود را به کمال برساند (طباطبایی، ۱۳۹۳: ۳۷۱). با توجه به این دیدگاه اخلاق پیرامون فطرت و ملکات انسانی می‌باشد. این معیار جاودانه بودن اخلاق را به دنبال خواهد داشت زیرا انسان از نظر فطری ثابت بوده و ارزش‌های اخلاقی ثابتی دارد.

در اسلام، اصول اخلاقی امور ثابتی هستند هرچند در موارد و مصادیق آنها اختلاف وجود دارد. (مطهری، ۱۳۹۵: ۵۹۳). اصول اولیه اخلاق، معیارهای اولیه انسانیت به هیچ وجه نسبی نیست، مطلق است، ولی معیارهای ثانوی نسبی است (مطهری، ۱۳۹۴: ۷۷).

از دیدگاه شهید مطهری، اصول اخلاقی ثابت هستند، ولی آداب متغیر هستند. داشتن نظام اخلاقی از جمله نیازهای دائمی انسان است که در همه زمان‌ها به یک صورت است، لکن برای رسیدن به این نیازها ابزاری لازم است که تأمین آن در قلمرو عقل است از این

رو، ممکن است در هر زمانی نسبت به زمان دیگر تغییر کند. آنچه تغییر می کند و کهنه و نو می شود نیازهای ثانوی است، لکن لازمه تغییر نیازمندهای ثانویه، تغییر اصول ثابت و اساسی زندگی نیست. در هر صورت به نظر می رسد که اصول اخلاقی ثابت هستند هر چند در موارد و مصادیق آنها اختلاف وجود دارد (رهايي، ۱۳۸۹: ۴۵۰) لذا نسبت گرایی در مکتب اسلام جایگاهی ندارد و تنها نوعی از نسبت گرایی تنها در محدوده تعیین و شناسایی یک مصداق به عنوان یک عمل اخلاقی و غیر اخلاقی در زمان و مکانی مشخص را پذیرفته است.

به عبارت دیگر، اخلاق عمومی یعنی ارزش گذاری بر آن رفتارهای اجتماعی که از دیدگاه اجتماع فضیلت محسوب می شوند و یا ارتکاب آن رفتارهای اجتماعی که از دیدگاه اجتماع رذیلت تلقی می گردد و به این ترتیب بازگشت قضیه اخلاقی به حسن و قبح رفتارها، براساس دیدگاه انسانی به آنها می باشد.

از طرفی در منابع حقوق بشری هیچ معیار سنجش و یا اصول اخلاقی برای ارزیابی رفتارها معرفی نشده است. ولی در متون اسلامی این اصول ارزشی یا اصول اخلاقی فاصله به چهار ویژگی انسانی یعنی؛ عفت، شجاعت، حکمت و عدالت برمی گردند که سه ویژگی نخست به ترتیب فضیلت هایی برای شهوت، غضب و فکر یا تعقل هستند و در صورتی که قوه عفت و شجاعت و حکمت هر سه در کسی جمع شود، ملکه چهارمی در او پیدا می شود که خاصیت ترکیبی دارد و غیر از خاصیت ویژه آن سه قوه است و آن برآیندی که از ترکیب ۳ قوه عفت و شجاعت و حکمت به دست می آید، عدالت است. از سوی دیگر عدالت آن است که حق هر قوه ای را به او بدهی و هر قوه ای را در جای خودش مصرف شود که دو طرف افراط و تفریط عدالت، ستمگری و ستم کشی می باشد. بنابراین بازگشت اخلاق عمومی به این است که کدام رفتارهای عمومی از دیدگاه انسانی به گونه ای متعادل، مطابق با فضائل انسانی است و باعث می گردد قوای انسانی در وضعیت مطلوبی قرار گیرند و به سعادت جامعه و تعادل رفتار انسان ها در جامعه منجر شوند البته در این ارزیابی تلقی جامعه ی مربوط از مصادیق فضائل اخلاقی و نحوه اجرا و تحقق آن باید لحاظ گردد.

۳-۳. مصادیق دینی و قانونی محدودیت اخلاق عمومی:

با توجه اینکه رویه بین‌المللی در خصوص اخلاق فاقد وحدت مفهومی می‌باشد و از طرفی نیز در منابع حقوقی بشری هیچ معیار سنجشی و یا اصول اخلاقی‌ای برای ارزیابی رفتارها معرفی نشده است، در اسناد و مقررات بین‌المللی تأکید شده، کشوری که به اخلاق عمومی به عنوان زمینه‌ای برای محدود نمودن حقوق بشر تمسک می‌کند، ضمن برخورداری از حاشیه تفسیر، بایستی ثابت نماید که محدودیت مزبور برای پاسداشت احترام به ارزش‌های بنیادین جامعه ضروری بوده است.

از آنجایی که در مورد اعمال محدودیت اخلاق عمومی دولت‌ها از حاشیه تفسیر گسترده‌ای در تشخیص اخلاقی عمومی برخوردارند، بنابراین ضروری به نظر رسید که علاوه بر بررسی و تحلیل ماهیت محدودیت اخلاق عمومی در نظام حقوق بین‌الملل و اسلام در مبحثی جداگانه به محتوای مصادیق اخلاق عمومی در نظام حقوق داخلی ایران و مبانی فقهی اشاره شود. لذا در ادامه قصد داریم به بیان مصادیقی که اخلال‌کننده اخلاق عمومی به شمار می‌آیند، پردازیم.

۳-۳-۱. مصادیق محدودیت اخلاق عمومی در نظام حقوقی ایران

از آنجایی که مفهوم اخلاق به با فضیلت‌ها و ارزش‌های انسانی گره خورده است لذا در ماده (۶) قانون خط مشی کلی و اصول برنامه‌ها ی صدا و سیما، به احترام به ارزش‌های انسانی به عنوان محدودیت آزادی انتقال اطلاعات در صداوسیما اشاره شده است. همچنین ارج نهادن به حیثیت انسانی افراد و پرهیز از هتک حرمت آنان طبق ضوابط اسلامی از دیگر محدوده‌ها دانسته شده است، البته ضوابط اسلامی این محدوده را نیز مشخص می‌کند. بنابراین صداوسیما نباید حقوق مرتبط با شخصیت شهروندان را که مشخصاً با حیثیت و کرامت ذاتی آن‌ها پیوند می‌خورد، نقض کند و یا موقعیت‌هایی ایجاد کند که احتمال بروز لطمه به شخصیت، آبرو و حیثیت افراد فراهم آید. این حمایت هم نسبت به جنبه‌های مدنی، اجتماعی و سیاسی شخصیت افراد و هم نسبت به جنبه‌های معنوی، اخلاقی و فکری شخصیت آن‌ها، باید مورد توجه قرار گیرد (حسینی اسفیدواجانی، ۱۳۹۲: ۲۴۶). در مورد تعرض به حیثیت دیگران باید خاطر نشان کرد که در اکثر نظام‌های حقوقی به دو شکل

توهین یا افترا تحقق پیدا می‌کند. (Carver, 2015: 6) لذا حمایت از حقوق افراد در مقابل مطبوعات غالباً در قلمروی دفاع از حیثیت و آبروی آنان صورت می‌گیرد و توهین، هتک حرمت، افترا، اشاعه اکاذیب و افشای اسرار از مهمترین عناوین مجرمانه در این زمینه است (صفری، ۱۳۹۰: ۱۷۰)؛ زیرا با وسعت انتشار و اطلاع جمع کثیری از مردم باعث هتک بیشتر آبرو و حیثیت افراد شده موقعیت اجتماعی آنان را به شدت متزلزل می‌نماید. (رازلیقی، ۱۳۸۴: ۳۲)

از دیگر مصادیق قانونی اخلاق عمومی می‌توان به قانون جرایم رایانه ای مصوب ۱۳۸۸ اشاره کرد که در فصل چهارم قانون مذکور تحت عنوان جرایم علیه عفت و اخلاق عمومی در ماده (۱۴) آمده است: هر کس به وسیله سیستم های رایانه ای یا مخابراتی یا حامل های داده محتویات مستهجن را تولید، ارسال، منتشر، توزیع یا معامله کند یا به قصد ارسال یا انتشار یا تجارت تولید یا ذخیره یا نگهداری کند، به حبس از نود و یک روز تا دو سال یا جزای نقدی از پنج تا چهل میلیون ریال یا هر دو مجازات محکوم خواهد شد. بنابراین دسترسی افراد را به ابزار انتقال اطلاعات بنابر محدودیت هایی بیان می‌کند که این محدودیت ها با قرار دادن جرایمی برای گذر از آن مشخص می‌شود و از جمله آن عفت و اخلاق عمومی می‌باشد. سازمان صداوسیما نیز در زمینه آزادی اطلاعات و اخبار با توجه به ماده (۱۹) قانون خط‌مشی کلی و اصول برنامه‌های صدا و سیما، مکلف به رعایت مسایل اخلاقی است.

۲-۳-۳. مصادیق محدودیت اخلاق عمومی در دین اسلام

در گفتمان اسلامی زندگی اجتماعی به هنجارها و ارزش‌های اخلاقی نیازمند است. لذا از دیدگاه اسلام انسان نمی‌تواند با نادیده گرفتن اصول و موازین اخلاقی و ارزشهای حاکم بر جامعه اسلامی به استیفای حق آزادی انتقال اطلاعات بپردازد. بنابراین انتشار هر گونه مطلبی که اصول و موازین اخلاقی جامعه را خدشه دار کند یا با انتشار مطالب یا تصاویر خلاف عفت عمومی، به هنجارهای اخلاقی آسیب رساند، مخالف آزادی اطلاعات و اخبار می‌باشد. از دیدگاه دینی و قرآنی نمی‌توان هر غذای فکری را به جامعه تزریق کرد؛ کسانی که دوست دارند زشتی‌ها را میان مؤمنان رواج دهند، برای آنان در دنیا و آخرت

عذاب دردناکی است. از دیگر مصادیق نقض اخلاق عمومی در اسلام می توان به اتهام، اشاعه ی فحشا، افترا، فحش، ناسزا و ... به دیگران، اشاره کرد.

به عنوان مثال ترویج و اشاعه فحشا از مصادیق نقض اخلاق عمومی می باشد که خداوند در آیه شریفه ۱۹ سوره نور در این خصوص می فرماید: "کسانی که دوست دارند زشتی ها در میان مردم با ایمان شیوع یابد عذاب دردناکی برای آنها در دنیا و آخرت است و خداوند می داند و شما نمی دانید." شایان ذکر است، ریشه اساسی کلمه فحشا، زشتی آشکار است و منظور از اشاعه، انتشار می باشد. بنابراین ترویج گناه، با هر شیوه ای می تواند از مصادیق اشاعه فحشا باشد. لذا نگهداری، استنساخ، چاپ، خواندن و تدریس کتب، روزنامه ها، و مجلات گمراه کننده و یا مشتمل بر فواحش و زشتی که محرمات را ترویج می کنند از مصادیق آیه شریفه نیز ذکر شده است (الخمنی، ۱۳۸۵: ۴۱۳-۴۱۱).

تهمت و افترا از دیگر مصادیق اخلاق در اخلاق عمومی می باشد. در واقع تهمت و افترا از انحرافات اجتماعی و موجب از بین رفتن حیاء و شیوع زشتی ها در بین مردم و کینه و دشمنی است. از سوی دیگر، در آموزه های اسلامی آبروی آدمی همیشه محترم بوده و پاسداری از آن لازم می باشد. پیامبر گرامی در این باره می فرمایند: «هر کس پرده ای از روی آبروی برادر خود بردارد پرده های از آتش او را فرا می گیرد» (مجلسی، ۱۳۶۲، ج ۷۵: ۲۵۳) در روایت دیگر آمده است: «اخلاق مومن از بزرگی و عظمت و توانایی هایی خداوند است پس تمسخر اخلاق مومن یا رد گفتار او رد خداوند است» (مجلسی، ۱۳۶۲، ج ۷۲: ۱۴۲) امام صادق (ع) نیز در این زمینه می فرمایند: «اذل الناس من اهان الناس» (مجلسی، ۱۳۶۲، ج ۷۲: ۱۴۳) خوارترین مردم کسی است که مردم را خوار بدارد.

نتیجه گیری

بنیادی ترین اصل در حقوق بین الملل ارتباطات، اصل جریان آزادی اطلاعات و ارتباطات است. این اصل، علاوه بر اینکه در اسناد و متون معتبر جهانی صراحتاً پایه گذاری شده است، در عرف و رویه بین المللی نیز به عنوان قاعده مسلم مورد قبول و عمل قرار گرفته است. با اندکی تأمل در اسناد بنیادین و پذیرفته شده حقوق بشر، یکی از ابتدایی ترین

نیازهای بشری دسترسی به همه گونه اطلاعات و اخبار است، به نحوی که هیچ خدش‌های به حق جستجو، انتخاب و انتشار وارد نشود.

از سوی دیگر، هیچ نظام سیاسی وجود ندارد و نمی‌تواند وجود داشته باشد که آزادی فرد را مطلقاً و بدون قید و شرط بپذیرد که اگر این محدودیت رعایت نشود قطعاً یا خود آن حق نقض خواهد شد یا به نقض حقوق دیگران منجر خواهد شد. در مقررات بین المللی حقوق بشر نیز احترام به اخلاق و قواعد آن به صراحت مورد تأکید قرار گرفته است.

از طرفی گستردگی دامنه اخلاق و کلی و مبهم بودن مولفه‌های اخلاق عمومی در جوامع نباید سبب شود که قلمرو اطلاع رسانی رسانه به بهانه حفاظت و حراست از اصول و قواعد اخلاق عمومی مضیق تفسیر شود. لذا در تبیین و اعمال محدودیت اخلاق، در قلمرو کارکرد آزادی اطلاعات و اخبار ضروری است. دولت در تحدید آزادی اطلاعات باید شرایط کلی ذکر شده در اسناد حقوقی برای محدودیت‌ها را پیروی کنند که شامل: قانونی بودن، ضرورت و تناسب با اهداف مورد نظر، تبعیض آمیز نبودن اجرای محدودیت، مردم سالار بودن جامعه هدف و تامین اهداف مشروع می‌باشد.

فقدان وحدت مفهومی و مصداقی برای اخلاق عمومی و همچنین عدم معیار سنجش اصول اخلاقی در اندیشه غرب و اسناد حقوق بین الملل ممکن است زمینه سوء استفاده از این محدودیت را در قلمرو حق آزادی اطلاعات و اخبار فراهم نماید، بنابراین ضروری است در تبیین و تفسیر اخلاق عمومی به عنوان محدودیت حاکم بر حق آزادی اطلاعات و اخبار به مفاهیم، اصول و معیارهای ثابت نه متغیر تمسک نمود و این در حالی است که کلیه ویژگی‌های مذکور ضروری برای اخلاق عمومی در اندیشه اسلامی ذکر شده است. البته برای تبیین مفهوم و ماهیت اخلاق عمومی می‌بایست به اصول ذکر شده در منابع دینی و قانونی تمسک کرد. هرچند ممکن است در موارد و مصادیق آن در بین ملت‌ها اختلاف وجود داشته باشد، زیرا آداب به عنوان اخلاق ملت‌ها شناخته شده لذا متغییر تلقی می‌گردد.

منابع

- ۱) آرایه درونکا، میثم، ۱۳۹۰ش، حقوق بین الملل ارتباطات، تهران، سروش، چ ۱.
- ۲) اسماعیلی، محسن، ۱۳۸۵ش، حقوق تبلیغات بازرگانی در ایران و جهان، تهران، نشر شهر، چ ۱.
- ۳) آقایی، بهمن، ۱۳۹۰ش، فرهنگ حقوق بشر، تهران، نشرات گنج دانش، چ ۱.
- ۴) انوری، حسن، ۱۳۸۱ش، فرهنگ بزرگ سخن، تهران، انتشارات سخن، چ ۱.
- ۵) بدیعی، نعیم و قندی، حسین، ۱۳۸۰ش، روزنامه نگاری نوین، تهران، انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی.
- ۶) برزین، مسعود، ۱۳۶۶ش، فرهنگ اصطلاحات روزنامه نگاری، تهران، انتشارات بهجت، چ ۱.
- ۷) بندریگی، محمد، ۱۳۷۴ش، المنجد، تهران، انتشارات ایران، چ ۱، ج ۱.
- ۸) بنی طباء، حسنا سادات، ۱۳۸۹ش، «مفهوم اخلاق و معیار فعل اخلاقی در مکاتب مختلف»، پژوهشنامه اخلاق، ش ۵۸.
- ۹) پورسلطانی، گلبرگ، ۱۳۷۸ش، حق بر اطلاعات در نظام بین الملل حقوق بشر، پایان نامه کارشناسی ارشد رشته حقوق بین الملل دانشگاه مفید.
- ۱۰) جر، خلیل، ۱۳۷۳ش، فرهنگ لاروس، ترجمه حمید طیبیان، تهران، امیرکبیر، چ ۵، ج ۱.
- ۱۱) جعفری لنگرودی، محمد جعفر، ۱۳۸۳ش، مبسوط در ترمینولوژی حقوق، تهران، انتشارات گنج دانش، ج ۱.
- ۱۲) حسینی اسفیدواجانی، سید بشیر، ۱۳۹۲ش، حقوق مخاطب در برابر رسانه های جمعی ایران، انگلیس و آمریکا، تهران، انتشارات دانشگاه امام صادق (ع).
- ۱۳) حسینی رازلیقی، سید محمد، ۱۳۸۴ش، سیاست جنائی تقنینی ایران در مورد جرائم مطبوعاتی، پایان نامه کارشناسی ارشد، حقوق جزا و جرم شناسی، دانشکده حقوق، دانشگاه آزاد واحد تهران مرکز.

- (۱۴) الخمينی، سيد مصطفى، ۱۳۸۵ش، مستند تحرير الوسيله، تهران، موسسه تنظيم و نشر آثار امام خميني (ره)، ج ۱.
- (۱۵) داوینپورت، تامس و پروساگ لارنس، ۱۳۷۹ش، مدیریت دانش، ترجمه حسين رحمان سرشت. تهران، شرکت طراحی مهندسی و تامین قطعات ایران خودرو.
- (۱۶) دهخدا، علي اکبر، ۱۳۷۷ش، لغت نامه، دوره جديد زیر نظر محمد معین وسید جعفر شهیدی، تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ج ۲، ج ۶.
- (۱۷) دورکین، رونالد، ۱۳۷۸ش، «حقوق و اخلاق، در حق و مصلحت»، ترجمه: محمد راسخ، تهران، طرح نو، ج ۱.
- (۱۸) دیلمقانی، میترا و ثانی، رضا، ۱۳۸۲ش، «شهروند الکترونی در عصر اطلاعات، فصلنامه رسانه»، سال چهاردهم، ش ۳، پیاپی ۵۵.
- (۱۹) راندال، دیوید، ۱۳۸۲ش، روزنامه نگاری حرفه‌ای، ترجمه علی اکبر قاضی زاده، تهران، موسسه انتشارات روزنامه ایران، ج ۱.
- (۲۰) رهایی، سعید، ۱۳۹۸ش، آزادی دینی از منظر حقوق بین الملل با نگاهی به رهیافت اسلامی، قم، انتشارات دانشگاه مفید، ج ۱.
- (۲۱) ساریخانی، عادل و اکرمی سراب، روح اله، ۱۳۹۱ش، «مبانی فقهی حق اطلاعات»، فصلنامه حکومت اسلامی، سال هفدهم، ش ۳.
- (۲۲) ساریخانی، عادل، ۱۳۸۹ش، پژوهشی فقهی - حقوقی در جرایم مطبوعاتی، تهران، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، ج ۱.
- (۲۳) سرایی، سعید، بی تا، «انقلاب دیجیتال و اینترنت و خبر»، نشریه پژوهش و سنجش، سال هشتم، ش ۲۷.
- (۲۴) سیاح، احمد، ۱۳۷۰ش، فرهنگ بزرگ جامع نوین، تهران، انتشارات اسلام، ج ۱۴، ج ۱.
- (۲۵) شکرخواه، یونس، ۱۳۷۸ش، خبر، تهران، مرکز گسترش آموزش رسانه.

- (۲۶) _____، ۱۳۸۴ش، خبرنگاری مدرن، تهران، خجسته، چ ۲.
- (۲۷) صفری، محمد حسن، ۱۳۹۰ش، بررسی مبانی فقهی قانون مطبوعات و امنیت کشور، پایانامه کارشناسی ارشد، الهیات فقه و مبانی حقوق اسلامی، دانشگاه پیام نور مرکز تهران.
- (۲۸) طاهری، ابوالقاسم، ۱۳۸۲ش، «فناوری ارتباطی و اطلاعاتی، جهانی شدن و پیامدهای سیاسی آن»، پژوهش حقوق و سیاست، ش ۸.
- (۲۹) طباطبایی مومنی، منوچهر، ۱۳۸۲ش، آزادی های عمومی و حقوق بشر، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، چ ۳.
- (۳۰) عباسی، بیژن، ۱۳۹۰ش، حقوق بشر و آزادی های بنیادین، تهران، نشر دادگستر، چ ۱.
- (۳۱) عباسی، حجت الله، ۱۳۷۹ش، اصول کاربردی خبرنگاری خبررسانی در رادیو و تلویزیون، تهران، سروش.
- (۳۲) عرب اسدی، محمد حسن، (۱۳۷۴ش)، «حق اشاعه اندیشه و اطلاعات، مجله دانشگاه انقلاب»، ش ۲.
- (۳۳) علی آبادی، گیتا و اسدی، عباس، ۱۳۸۱ش، شناسه خبرگزاری های جهان، تهران، سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد، چ ۱.
- (۳۴) فتحعلی، محمد، ۱۳۷۵ش، «اخلاق و خبررسانی در قرآن» از مجموعه مقالات رویکرد اخلاقی و رسانه ها، جمعی از نویسندگان، تهران، نشر ثانیه، چ ۱.
- (۳۵) فرقانی، محمد مهدی، ۱۳۸۱ش، «مبانی گزارشگری صلح»، فصلنامه رسانه، سال سیزدهم، ش ۳.
- (۳۶) فهری، ابوالحسن، ۱۳۸۰ش، فرهنگ محیط، تهران، یادواره کتاب، چ ۱.
- (۳۷) قربان نیا، ناصر، ۱۳۷۸ش، اخلاق و حقوق بین الملل، تهران، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، چ ۱.

- (۳۸) قربانی، حسن، ۱۳۸۵ش، چگونه گزارش خبری تلویزیونی بسازیم، تهران، سروش، چ ۱.
- (۳۹) کیخا، نجمه، ۱۳۸۶ش، مناسبات اخلاق و سیاست در اندیشه اسلامی، قم، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، چ ۱.
- (۴۰) گنز، هربرت ج، ۱۳۸۵ش، دموکراسی و خبر، ترجمه علیرضا دهقان، تهران، سمت.
- (۴۱) مجلسی، محمد باقر، ۱۳۶۲ش، بحار الانوار، تهران، دارالکتب اسلامی، چ ۱۴، ج ۷۲ و ۷۵.
- (۴۲) محسنیان راد، مهدی، ۱۳۷۱ش، روش‌های مصاحبه‌های خبری، تهران، مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها.
- (۴۳) مطهری، مرتضی، ۱۳۹۴ش، سیری در سیره نبوی، تهران، انتشارات صدرا.
- (۴۴) _____، ۱۳۹۵ش، فلسفه اخلاق، تهران، انتشارات صدرا.
- (۴۵) معتمدنژاد، کاظم و معتمد نژاد، رویا، ۱۳۸۶ش، حقوق ارتباطات، تهران، دفتر مطالعات و توسعه رسانه‌ها.
- (۴۶) معتمدنژاد، کاظم، ۱۳۸۹ش، ارتباطات بین المللی «جهان سوم»، یونسکو و نظم نوین جهانی اطلاعات و ارتباطات»، دفتر مطالعات و توسعه رسانه‌ها، چ ۱.
- (۴۷) _____، ۱۳۸۹ش، ارتباطات بین المللی، تهران، دفتر مطالعات و توسعه رسانه، چ ۱.
- (۴۸) _____، ۱۳۸۴ش، افکار عمومی و شیوه‌های اقناع، تهران، بهجت، چ ۱.
- (۴۹) _____، ۱۳۸۴ش، جامعه اطلاعاتی، تهران، مرکز پژوهش‌های ارتباطات.
- (۵۰) منصفی، ابوالقاسم، ۱۳۸۲ش، روزنامه نگاری، تهران، مرکز نشر سپهر، چ ۴.

(۵۱) مکحل، غسال، ۱۳۸۰ش، اینترنت و سیاست خارجی آمریکا، ترجمه حجت رسولی، تهران، مرکز پژوهش‌های علمی مطالعات استراتژیک خاورمیانه مطالعات منطقه‌ای، ج ۷.

(۵۲) مولانا، حمید، ۱۳۸۸ش، مقاله رادیو تلویزیون از کتاب دایره المعارف جهان نوین اسلامی، ترجمه حسن طارمی و همکاران، سرویراستار جان ل. اسپوزیتو، تهران، نشر کتاب مرجع و کنگره.

(۵۳) مولایی، مهرداد، ۱۳۷۸ش، «آزادی بیان و محدودیت‌های آن در دادگاه اروپایی حقوق بشر»، مجله رسانه، ش ۳۸.

(۵۴) ناصرالدین، پروین، ۱۳۷۷ش، تاریخ روزنامه‌نگاری ایرانیان و دیگر پارسی نویسان، تهران: مرکز نشر دانشگاهی، چ ۱.

(۵۵) نعمتی انارکی، داوود، ۱۳۸۰ش، «نقش رسانه‌های گروهی در اطلاع‌رسانی»، فصل‌نامه پژوهش‌سنجش، سال هشتم، ش ۲۷.

(۵۶) هاشمی، سید حمید، ۱۳۸۷ش، «نقش رسانه در مواجهه و مدیریت امواج تورم و گرانی در کشور»، مجموعه مقالات همایش رسانه و اقتصاد، تهران، شورای اقتصاد سازمان صدا و سیما.

(۵۷) واچمن، باتریک، ۱۳۵۸، «آزادی بیان»، ترجمه محمد حسن حبیبی و رضا شکوهی‌زاده، سال چهارم، ش ۷۶.

(۵۸) ویستر، فرانک، ۱۳۸۳ش، نظریه‌های جامعه‌اطلاعاتی، ترجمه اسماعیل قدیمی، تهران، قصیده سرا.

59) Audrey S. Bollinger, Robert D. Smith, (2001), "Managing organizational knowledge as a strategic asset", Journal of Knowledge Management, Vol. 5 Issue: 1, pp.8-18, Available at: <https://doi.org/10.1108/13673270110384365>

60) Bortnick, Jane, (1981), "International information flow: The developing world perspective". Cornell international Law Journal. No.4, Vol. 14: Iss. 2, Article 4. Available at: <http://scholarship.law.cornell.edu/cilj/vol14/iss2/4>.

- 61) Carver, Richard, (2015), Freedom of Expression: Media Law and Defamation, International Press Institute, Oxford University.
- 62) Handy side v. the United Kingdom,(7 December 1976). Application No. 5493/72, (Ser. A) No. 24.
- 63) Iyer, Venkat, (2001), Freedom of Information: Principles for Legislation, Media Asia, 28:1, 17-22.
- 64) Jean-Pierre Marguénaud (Auteur), (2016), La Cour européenne des droits de l'homme, 7e edition, Collection: Connaissance du droit, Editeur : Dalloz.
- 65) Mendel, tobey, (2008), Freedom of information: A comparative Legal survey, paris, UNESCO, Second Edition.
- 66) Perrone, Roberto,(2014). Public Morals and the ECHR, University of Leicester School of Law Research Paper No. 14-02. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2382086>
- 67) Peterson, G, (1990), Information and world perspective. London: book Hall.
- 68) Taylor, Paul M, (2005) Freedom of Religion: UN and European Human Rights Law and Practice, New York, Cambridge University Press.

